

ȘTIRI DESPRE ȚIRGOVIȘTE LA CĂLĂTORII ORIENTALI DIN SECOLUL XVII

M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA-BULGARU

În literatura istorico-geografică orientală, turcă și arabă, în afară de o scurtă relatare cu caracter de basm oriental a călătorului arab Ibn Battuta despre trecerea sa prin Dobrogea în anii 1320 sau 1331¹ și de notițele incomplete din calendarul (*Ruzname*), luate în cursul expediției sultanului Süleyman cel Măreț (1538) împotriva Moldovei,² abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea apar două lucrări de o mare bogăție documentară pentru istoria politică, socială și culturală a țărilor noastre. Este vorba mai întâi de relația călătoriei patriarhului Antiohiei, Macarie al III-lea Za'im, numită simplu *Seyahat*³ (Călătorie), redactată de fiul și secretarul lui, arhidiaconul Paul de Alep pe baza unor note și însemnări luate în cursul trecerii prin Țările Române. Iar în al doilea rând este vorba de vestita *Seyahatname*⁴ (Cartea călătoriei scrisă de un călător mondial turc (*seyyâh-i âlem*) care poevstește întocmai ca un „meddah“ din nopțile Ramazanului cele văzute pe meleagurile noastre în cursul expedițiilor otomane împotriva lui Gheorghe Rakoczy (1657), Constantin Șerban (1658) și Mihnea al III-lea Radu (1659).

În cursul trecerilor lor prin Țara Românească, acești călători orientali au poposit la Țirgoviște, ce slujea de capitală domnilor Matei Basarab (1632—1654), Constantin Șerban (1654—1658) și Mihnea al III-lea Radu (1658—1659).

Orașul ce cunoscuse o ascensiune mai tirzie decât primele cetăți de scaun, Argeș și Cimpulung, deși fusese încă din 1394 a doua capitală

¹ Vezi traducerea noastră a călătoriei lui Ibn Battuta în *Călători străini despre Țările române*, I, Buc., 1968, p. 4—8 și observațiile noastre critice (*Ibidem*, p. 2—12).

² *Ibidem*, p. 382—385.

³ Relația lui Paul de Alep a fost editată de Vasile Radu sub titlul *Voyage du patriarche Macaire d'Antioche* în „Patrologia Orientalis“ a lui R. Graffin și F. Nau, XXII, Paris, 1930, p. 19—194; XXIV/5, Paris, 1933, p. 443—603; XXVI/5, Paris, 1949, p. 603—717 (720). Din nefericire, moartea a împiedecat pe Vasile Radu să publice textul integral. După această ediție și după fotocopia manuscrisului arab 6016 de la Biblioteca Națională din Paris, aflată la Biblioteca Academiei române (ms 68), am tradus relația călătoriilor lui Paul de Alep prin țările noastre în volumul VI al colecției *Călători străini despre țările române* (sub tipar).

⁴ *Seyahatname*, ed. Negib Asim și Ahmed Djevdet, 10 vol., Istanbul 1896—1938. Despre izvoarele lui Evlia Celebi vezi Meşküre Eren, *Evliya Celebi Seyahatnamesi birinci cildinin kaynaklari üzerinde bir arastırma*, Istanbul, 1960 și articolul lui Cevat Baysun în *Islam Ansiklopedisi*, Istanbul, Cilt IV, 1945, p. 400—412.

a Țării Românești⁵, ajunsese la o deosebită înflorire în timpul domniei lui Matei Basarab care l-a întărit în 1645 cu un șanț și cu un val de apărare⁶, desemnat de Paul de Alep ca o „palancă de lemn”⁷.

Așezat într-o regiune bogată în grâne, poame și vite, la o răscruce de drumuri ce-l lega, la maiză-noapte de Brașov, prin pasul Bran, iar la miază-zi de București și Giurgiu, Tirgșor și Gherghița, — capitala lui Matei Basarab ocupa o poziție însemnată atât din punct de vedere comercial cât și strategic și militar. Astfel se explică întinderea sa, relevată de călătorul sirian⁸ care o aseamănă cu Alepul sau cu Damascul⁹, dar fără a arăta, ca episcopul catolic de Gallipoli Petru Bogdan Bakšić, numărul caselor, apreciate exagerat de acesta în 1640 la 4000, ceace ar însemna că Tirgoviștea ar fi avut o populație de 20 000 de locuitori¹⁰.

Întimpinați în apropiere de capitală numită de Paul de Alep „Tergast”, de către mitropolitul Ignatie (1653—1655), cunoscător al limbilor turcă, persană și greacă¹¹, înalții clerici sirieni și-au făcut intrarea în ziua de marți 29 noiembrie 1653, fiind primiți de boieri care i-au dus cu mare alai la mănăstirea Stelea (Staliya), unde aveau să fie găzduiți.

Paul de Alep este impresionat de aspectul monumental al fostei cetăți a lui Stelea Spătarul (1582), reclădită din temelii de Vasile Lupu (1645)¹² cu hramul Învierea și nu Schimbarea la față cum greșit scrie autorul sirian.¹³ Stăpinit de dorința de a impresiona pe munteni prin puterea și bogăția sa, acest domn „cu hirea înaltă, împărătească” ridicase la Tirgoviște în semn de împăcare cu fostul său potrivnic, Matei Basarab, o replică a mănăstirii Trei Ierarhi. Diaconul sirian nu ne-a lăsat o descriere completă ca aceea a mănăstirilor ieșene: Sfintul Sava, Trei Ierarhi și Golia. Dar a notat unele informații prețioase asupra aspectului mănăstirii Stelea după opt ani de la ridicarea ei. Astfel arată că era înconjurată cu ziduri de incintă atât de purtenice încât au putut face față asediului trupelor turco-tătare din 1658. Biserica, mare și înaltă, incununată de „două turle svelte” deasupra cărora se ridicau mai multe cruci pentru poleirea cărora se cheltuise suma de 700 de galbeni venețieni¹⁴, întrecea prin măreția și frumusețea ei locașurile sfinte din Tirgoviște, apreciate în mod exagerat la cifra de 80¹⁵. Paul de Alep este impresionat și de timpla bisericii, lucrare rusească de „o frumusețe

⁵ Vezi relația lui Iohann Schiltberger în *Călători străini*, I, p. 30.

⁶ Cronica Țării Românești scrie „Și s-au îndemnat Matei Vodă de au făcut cetatea din Tirgoviște de iznoavă, leatul 7155 (1646), *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, București, 1960, p. 106. Iar inscripția din 1645 a schitului Glogociov arată că în vremea lui Matei Basarab a fost ispravnic la zidirea cetății Tirgoviște Diicu Buicescu. I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt*, I, Craiova, 1934, p. 41.

⁷ ed. V. Radu, pp. 527, 547.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 547.

¹⁰ Vezi relația lui P. B. Bakšić din 1640 în *Călători străini*, V, p. 215.

¹¹ ed. V. Radu, p. 527.

¹² Vezi pisană la P. P. Panaitescu, *Biserica Stelea din Tirgoviște* în „*Revista istorică Română*”, V—VI, 1935—1936, p. 390.

¹³ ed. V. Radu, loc. cit.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

atit de rară“¹⁶ distrusă de incendiul provocat de trupele turco-tătare din 1658.

Mai bogată în amănunte este descrierea bisericii domnești, ctitoria lui Petru Cercel¹⁷ (1583—1585), așezată în mijlocul Curții Domnești (*al-Kurta*) ce era înconjurată cu un zid de piatră la capătul căruia curgea un riu¹⁸, Ialomița. Este vorba de zidul de dublură construit de Matei Basarab paralel cu zidul de incintă din bolovani de riu și cărămidă ridicat de Petru Cercel, între care s-a pus moloz și pământ.¹⁹

Biserica, la care se ajungea pe o scară, era incununată de mai multe turle. Construită după modelul bisericilor de tipul cruce greacă înscrisă, biserica avea un pridvor numit de Paul de Alep *exonarthex*, mare, deschis cu arcade, adică cu stâlpi și arce de zidărie, prin a căruia ușă se intra în pronaos (*narthex*) ce slujea și de gropniță domnească pentru familia lui Matei Basarab. În vremea când Paul de Alep a vizitat pentru prima oară biserica domnească se aflau aci numai mormintele lui Matei și postelnicul, fiul adoptiv al domnului (m 16/26 iunie 1652)²⁰ și al doamnei Elina (m. 15/26 august 1653)²¹. Tot în pronaos a fost înmormintat în cursul șederii în țară a diaconului sirian Matei Basarab (m 9/19 april 1654) în fața mormintului doamnei Elina (*zukunft hurmatihi ad-domna wa ibnihi*)²².

Paul de Alep arată că din pronaos se intra printr-o a treia ușă în naosul mare și monumental al bisericii, o încăpere ce îi pare foarte veche, situată dedesuptul turlei celei mari. În spatele jilțului domnesc, înalt și aurit, câteva trepte duceau spre un cafas cu zăbrele de lemn, primul de acest fel în arhitectura Țării Românești. Cafasul din care doamna împreună cu suita ei asista la slujba religioasă, era legat de casele domnești printr-o galerie de lemn, numită de călătorul italian Franco Sivori „pod de lemn“.²³ Era susținută de un pilastru de zidărie a cărei fundație a fost descoperită în cursul săpăturilor arheologice din vremea noastră. Prin galerie doamna ajungea în cafasul bisericii pe când domnul cobora pe trepte până la jilțul său unde asista la slujbă. Paul de Alep precizează că domnul arunca din galerie bani ostașilor și săracilor duminică și în zilele de sărbătoare.²⁴

La casa domnească se ajungea și din pronaos, pe o scară ascunsă probabil în grosimea zidului și care ducea spre cafas. Era folosită de suita doamnei care se urca pe aici în întâmpinarea ei.

¹⁶ Bibl. Acad. ms. 68, fot. 286/II.

¹⁷ Vezi relația lui Franco Sivori în *Călători străini*, III, p. 12.

¹⁸ ed. V. Radu, p. 534.

¹⁹ N. Constantinescu, Cr. Moisesescu, *Curtea Domnească din Țirgoviște*, București, 1965, p. 45.

²⁰ N. Constantinescu, Cr. Moisesescu, D. Nicolăescu-Plopșor, *Considérations sur les tombes pincières de Țirgoviște*, în „Dacia“, XI, 1967, p. 313.

²¹ Data morții doamnei Elina se află în ms. 13 de la mănăstirea Neamț intitulat *Litopișetu Țării Rum(ânești)*, scris în 1734 de logofătul Florea. Vezi I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopiseturului Cantacuzinesc*, în „Mitropolia Olteniei“, XIII, 1961, nr. 7—9, p. 544—545.

²² ed. V. Radu, p. 584.

²³ Vezi relația lui Franco Sivori în *Călători străini*, III, p. 12.

²⁴ ed. V. Radu, pp. 535, 537.

Paul de Alep nu pomenește nimic de decorația interioară, formată inițial din chenare de cărămizi dispuse vertical, redat prin pictare²⁵ probabil pentru că nu i-a atras atenția fiind prea simplă.

Nu descrie nici casele domnești, refăcute și mărite de Matei Basarab care le-a unit printr-o boltă de racordare²⁶. Pomenește numai de marea sală de ospete de la etajul I²⁷ — unde se aflau apartamentele domnului, sală ce slujea și de divan și unde a fost expus trupul neînsuflețit al domnului²⁸.

Din complexul de monumente de arhitectură al Curții domnești, Paul de Alep se arată uimit de înălțimea neobișnuită a turnului Chindiei (27 m), construit din piatră de talie, ce slujea drept fanal pentru orologiu orașului²⁹. Era străjuț de paznici care, în timpul cinei băteau dintr-o tobă asemenea unei *khalilii* siriene — un fel de tamburină — pentru a opri umblatul pe ulițele orașului în timpul nopții când ardea o lumină în turn. În zorii zilei, paznicii băteau din nou din tobă, stingeau lumina și trăgeau lovituri de tun pentru a vesti pe locuitori că pot circula în voie pe străzi³⁰. Strictețea cu care era respectată această dispoziție, a cărei călcare era pedepsită cu moartea, dă prilej călătorului sirian să arate lipsa de temeinicie a zvonurilor care circulau în Imperiul otoman cu privire la incapacitatea creștinilor de a respecta rânduiala și de a se cîrmui.

La răsărit de grădina caselor domnești, pe malul Ialomiței, se afla baia sau feredeul turcesc ale cărei cupole frumoase au atras luarea aminte a călătorului sirian. Acesta precizează că era alimentată cu apă minată cu ajutorul unei roți mici. Înăuntru erau două săli, una rezervată bărbaților și prevăzută cu un basin de înot, cealaltă afectată femeilor. Erau despărțite printr-o altă încăpere ce slujea de vestiar comun. Sistemul de încălzire cu lemne, nu cu bălegar, folosit de la Istanbul pînă la Tîrgoviște, precizează călătorul, era cel hypocaust din epoca romană, preluat de bizantini și apoi de turci, de la care a provenit și denumirea de feredeu turcesc. Autorul nostru greșește încă cînd afirmă că baia fusese făcută danie mănăstirii închinată sf. Nicolae căci un document din 20 aprilie 1642 (7150) precizează că Matei Basarab o dăruise mănăstirii Căldărușani ce avea hramul Sf. Dumitru.³¹

Din descrierea călătorului sirian rezultă că nu era vorba de baia domnească aflată în incinta Curții domnești, descoperită cu prilejul săpăturilor din vremea noastră. Este vorba de baia publică la care se referă și cronicarul turec Abdul Kadir cînd scrie că „înăuntru (orașului) era așezată o baie”.^{31 bis}.

²⁵ N. Constantinescu, Cr. Moisescu, *op. cit.*, p. 46.

²⁶ E vorba de vechile case domnești menționate în privilegiile din 1403 și 1409 și ulterior de călătorul francez Pierre Lescapier (*Călători străini*, II, p. 428) unit cu corpul de clădire al lui Petru Cercel.

²⁷ ed. V. Radu, p. 538.

²⁸ *Ibidem*, p. 582.

²⁹ *Ibidem*, p. 534.

³⁰ *Ibidem*, p. 534—535.

³¹ Arh. St. Buc., Mănăstirea Căldărușani IX/1, 20 april 1642.

^{31 bis} Abdul Kabir, *Tarih-i al-i ceman* (Istoria neamului otoman), Viena, Oesterreichische National Bibliothek, Codex mixt 130, microfilm în Arhiva istorică centrală din București, Austria, rola 2, cadru 45.

În calitatea sa de cleric, Paul de Alep se interesează îndeaproape de complexul arhitectonic alcătuit din vechea mitropolie, ctitoria lui Neagoe Basarab (c. 1518)³², reparată de Matei Basarab și din palatul mitropolitului, astăzi dispărute, astfel că descrierea sa, una din cele mai întinse din întreaga sa lucrare, este deosebit de prețioasă pentru reconstituirea aspectului pe care îl aveau la mijlocul veacului al XVII-lea.

Paul de Alep arată că acest complex arhitectonic era situat la capătul orașului, înlăuntrul pălâncii. Era foarte mare, prevăzut cu îngrădituri de lemn și cu trei curți. În această epocă patriarhală, curtea exterioară slujea pentru păscutul giștelor, rațelor și găinilor ; cea de a doua cuprindea grajdurile cailor și bucătăriile ; iar cea de a treia era înconjurată cu clădiri mărețe de piatră la care se intra prin porți mari³³. În față se afla mitropolia, o biserică impunătoare ce „nu-și avea pereche în toată țara, putînd fi asemuită doar cu biserica mitropolitană a cazacilor, clădită în stilul Sf. Sofia de la Constantinopol. Călătorul sirian arată că era „tot atît de mare, spațioasă, încăpătoare și înaltă, sprijinită de numeroși stilpi“³⁴. Deasupra ei se ridica o turlă „măreață prin înălțimea ei“ și alte 12 turle mai scunde cu ferestre mici (cu arcuiri) rotunde și cu cruci aurite³⁵. Clopotnița era alături de ușa bisericii.

Ca toate bisericile în stil bizantin, mitropolia cuprindea un pridvor (*exonarthex*) spațios, cu mai multe cupole. Printr-o ușă comunica cu pronaosul (*narthex*), vast și frumos, cu strane (*katedra*) rezervate doamnei și suitei ei. Printr-o altă ușă se pătrundea în naosul bisericii, foarte mare, sub a cărui turlă atîrna un policrandru numit de Paul din Alep *choros* (χορός)³⁶ termen ce desemnează de obicei centrul bisericii de la întretăierea navei cu absidele.

În interior, pereții bisericii erau acoperiți în întregime cu picturi vechi³⁷. Paul de Alep arată că biserica avea trei altare, dintre care cel din mijloc era foarte mare. La dreapta intrării în naos, în ieșindul zidului, era așezat jilțul (kursi) domnului alături de care era acela ocupat de mitropolitul Macarie, iar în celălalt perete, jilțul mitropolitului. Diaconul sirian este impresionat în special de iconostas, de crucea răstignirii (*al-thimbolon*) de crucea cea mică și de sfeșnicele de lemn aurit de o „lucrătură aleasă“³⁸.

În fața ușii bisericii se afla o fîntînă frumoasă numită de călătorul sirian „kastelma“ (castel de apă). Potrivit informațiilor cuprinse într-un document din 1664³⁹ apa, minunat de bună, provenea de la fîntîna domnească construită de Petru Cercel în fața porții curții⁴⁰

³² Data pisaniei stabilită de N. Iorga (*Istoria bisericii române*, I, p. 113) este confirmată de invitația trimisă brașovenilor de a veni la sfințirea bisericii (Hurmuzaki, *Documente* XV/2, p. 243, doc. 443, 26 april 1520).

³³ ed. V. Radu, p. 548.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 549.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 549.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească* București, 1968, II, p. 671, n. 46.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 639.

În jurul bisericii era o grădină plină de trandafiri și alte flori, înconjurată cu balustre.⁴¹ Iar la răsărit se ridica palatul mitropolitului la care se ajungea pe o scară ce dădea într-un pridvor mare cu arcade, avînd vederea îndreptată spre biserică, spre curte și spre grădină. Paul de Alep arată că toți pereții erau acoperiți cu „picturi minunate” înfățișînd animale de uscat și de mare, o vedere a Ierusalimului cu mănăstirile sale, apoi Muntele Sinai și Muntele Athos cu cele 24 mănăstiri ale sale.⁴² Din pridvor se intra în prima sală de primire a mitropolitului, lungă și încăpătoare, avînd mai multe ferestre cu arce rotunde ce dădeau spre grădină. Ca mobilier menționează o masă mare. În sală se mai aflau o sobă și un cuptor (*kubtor wa furun*), toate în plăci de faianță. Se intra apoi în altă încăpere mult mai frumoasă, împodobită cu picturi ce înfățișau felurite chipuri de sfinți, executate cu puțin timp înainte de venirea clericilor sirieni. Și în această odaie se afla o sobă în plăci de faianță și un loc pentru atîrnat blănurile de samur și alte vesminte. Se trecea apoi în cămărilor unde se păstrau vesmintele mitropolitului, mitrele, cirjele și argintăria lui precum și în locul unde se țineau șeile împodobite cu aur și argint, briiele, săbiile, pistoalele și armurile. Palatul avea o sală de primire cu un pridvor (*loggia*) cu arcade deschise⁴³ unde se prînzea vara.

Din pridvor se scobora în grădina cea mare unde era o fîntînă cu apă curgătoare. Jumătate din grădina înconjurată ca și palatul de un zid deopotrivă cu acela al unui oraș mare era plantată cu viță de vie și cu trandafiri, iar cealaltă jumătate, cu pomi roditori: cireși, meri, peri, gutui și pruni din varietatea „inimă de porumbel” mult apreciată de Paul de Alep. Se creșteau aci și zarzavaturi: bob, varză, pătrunjel și altele.⁴⁴

Din relația lui Paul de Alep care a urmat marile tradiții ale geografilor arabi de cultură islamică, transmițînd cele văzute și auzite de el fără idei preconcepute, dar și fără a urmări un plan logic, — Tirgoviștea apare ca un oraș înfloritor.

Din nefericire însă chiar în cursul celei de a doua sa călătorie în Țara Românească (1656—1658) diaconul sirian a fost martor la jefuirea capitalei de trupele turcești și tătărești conduse de muhafizul Silistrei, Fazıl pașa ce veniseră în februarie 1658 pentru a izgoni pe Constantin Șerban (1654—1658) care se împotriva mazălirii și a înscăuna pe Mihnea al III-lea Radu (1658—1659).

Paul de Alep arată că după retragerea lui Constantin care a renunțat în mod inexplicabil să-și apere capitala deși săpase un șanț în afara zidurilor pentru a o întări, trupele lăsate aci, fiind răpuse de beție, au fost puse pe goană de tătari⁴⁵. Lipsită de apărare, Tirgoviștea a fost

⁴¹ ed. V. Radu, p. 550.

⁴² *Ibidem*, p. 551.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Tarih-i Veqihi*, Istanbul, fond Revan nr. 1153, fol. 97 r (microfilm la Arh. Șt. Buc., rola 3).

jefuită și pîrjolită de năvălitori care au ucis fără milă mai bine de 1 300 de oameni și au dus în robie mulți alții.⁴⁷

Paul de Alep arată că mănăstirea Stelea, fiind ocupată de o ceată de cazaci, a ținut piept unui asediu puternic. Numai cînd tătarii au dat foc unui colț al clădirii, o parte din apărători au fugit îndreptîndu-se spre munți. Cei rămași pe loc, călugări, oameni bătrîni și sârmani, au fost trecuți prin ascuțișul sabiei iar tinerii, luați în robie.

Călătorul sirian deplînge arderea bisericii atît pe dinăuntru cit și pe dinafară, cu acoperiș cu tot.⁴⁸ În incendiu a pierit inconostasul de o rară frumusețe și toate lucrurile adăpostite acolo de locutorii orașului și de clericii sirieni.

Turcii și tătarii au dat foc mitropoliei, palatului mitropolitan și bisericii domnești unde au profanat mormîntul lui Matei Basarab și al doamnei Elina deasupra căruia știm astăzi că era o piatră frumos sculptată. Și despuîndu-le trupurile și luîndu-le vesmintele, le-au aruncat afară goale, după ce au sfărîmat pietrele de morminte, afirmație confirmată de săpăturile arheologice.⁴⁹ A fost sfărîmat și somptuosul sarcofag de mare valoare artistică⁵⁰ al lui Mateiaș postelnicul, dar nu și profanat, contrar afirmației lui Paul de Alep care, sub impresia dezastrului provocat în biserica domnească, a crezut că toate mormintele au avut aceeași soartă. A fost profanat și mormîntul doamnei Bălașa, îngropată, după mărturia lui Paul de Alep care a fost de față la înmormîntare. „în tinda bisericii din afara curții“ adică în biserica domnească cea mică, numită Sfînta Vineri, situată în afara zidului de incintă al curții domnești, unde răposata doamnă era ctitoră. Mărturia aceasta înlătură părerea susținută de N. Constantinescu, Cr. Moisescu și D. Nicolăescu-Plopșor potrivit căreia Doamna Bălașa ar fi fost înmormîntată în biserica domnească, în cavoul al treilea din pronaos.⁵¹ Ni se pare greu de crezut că ar fi putut Constantin Șerban să-și așeze soția alături de dușmanul său Matei Basarab, pe care nu voise să-l înmormînteze la Arnota.

Paul de Alep care rămăsese pe loc, arată că Fazıl pașa, însoțit de noul domn Mihnea al III-lea Radu, și-a făcut intrarea la 5 martie 1658 în Țirgoviște unde era mare lipsă de hrană astfel că nu au putut găsi nici pîine nici cine să o pregătească, căci toți locuitorii fugiseră. Iar pașa pentru a se răzbuna împotriva lui Constantin Șerban, a poruncit ca orașul să fie dat pradă flăcărilor, cu ziduri cu tot.⁵³

⁴⁶ Bibl. Acad. ms. arab, 68 fot. 286/I.

⁴⁷ Pentru arderea Țirgoviștei vezi Szilágyi S., *Monumenta Comititalia regni Transylvaniae*, XI, p. 364—365.

⁴⁸ Bibl. Acad. ms. arab 68 fot. 286/II.

⁴⁹ N. Constantinescu, Cr. Moisescu, D. Nicolăescu Plopșor în „Dacia“, XI, 1967, p. 314.

⁵⁰ G. Oprescu, *Sculptura statuară românească*, ESPLA, 1954, p. 26 și ed. II-a, 1965, p. 13, 17, 18.

⁵¹ Bibl. Acad. ms. arab, 68 fot. 286/II.

⁵² N. Constantinescu, Cr. Moisescu, D. Nicolăescu-Plopșor, în „Dacia“ XI, p. 314.

⁵³ Bibl. Acad. ms. arab 68 fot. 286/II.

Dar întăriturile au rezistat, fiind dărimate din ordinul turcilor abea după răscoala anti-otomană a lui Mihnea al III-lea.

Evlia Celebi — după adevăratul său nume Mehmed Zilli ben der-viş Mehmed ⁵⁴ — relatează în *Seyahatname* că a însoţit armatele otomane care au năvălit în Țara Românească pentru a prinde pe Mihnea al III-lea, iar acesta retrăgându-se la Tîrgoviște a fost închis de seimeni într-o mănăstire care pare să fi fost mănăstirea Dealului ⁵⁵ de unde a izbutit însă să fugă, cumpărînd pe paznici. Călătorul turc recunoaște cu oarecare mîndrie că oștile turcești și tătarăști au pirjolit țara valahă și au devastat-o, timp de trei zile și trei nopți, luînd „multă pradă și mulți robi” ⁵⁶. Atunci, spune mai departe Evlia, „acest oraș al Tîrgoviștei a fost atacat pe neașteptate de oștile lui Kanakdji Kara Ali pașa și de armatele din Dobrogea și din Deliorman care, luînd nenumărate prăzi și multe bogății, dăduseră foc orașului” ⁵⁷.

Călătorul turc trece apoi la descrierea capitalei, arătînd că „este așezată pe un loc înalt” unde apa și aerul sunt foarte plăcute, — orașul fiind situat „în apropiere de podișurile (yaylak) vilayetului Ardealului”. Deosebit de interesante sunt informațiile privitoare la aspectul orașului după expediția pustiitoare a turcilor și tătarilor. După evaluarea lui Evlia Celebi care pare verosimilă, orașul cuprindea „vreo 500 de case acoperite cu șindrilă și cu trestie” ce se reparau tocmai în timpul cînd a poposit la Tîrgoviște, Mai avea vreo 50 de dughene și două hanuri”. ⁵⁸ Iar viile și grădinile rămăseseră în paragină. Călătorul turc mai precizează că din numeroasele locașuri de cult, rămăseseră cu totul nouă mănăstiri clădite din piatră și care erau ca niște cetăți”.

Dacă informațiile date de Evlia Celebi cu privire la aspectul orașului sunt exacte, în schimb trebuie să socotim ca rod al bogatei sale imaginații artibuirea întemeierii Tîrgoviștei lui Ebu Kureiș, fiul contemporanului califului Omar (n. 644) din tribul Beni Kureiș care ar fi trecut Dunărea în părțile noastre. Tot din aceiași categorie fac parte și știrile despre trecutul orașului care ar fi fost ars de Timurlenk (!) de Toktamîș și de hanii tătari, apoi cucerit de sultanul Bayazid I și de Süleyman I și stăpînit de craii Ardealului și Poloniei ⁵⁹.

Ajungînd la capătul acestei comunicări, trebuie să observăm că unele pasagii din cele două relații cu caracter istorico-geografic, produse în Orientul Apropiat de sirianul Paul de Alep și pe malurile Bosforului de turcul Evlia Celebi au mai fost folosite în mod sporadic de unii istorici și istorici de artă după traduceri de a doua mînă adeseori defectuoase.

⁵⁴ Vezi Fr. Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927, p. 219.

⁵⁵ „In un monastere grece”, Hurmuzaki, IX/1, p. 164 ; Al. Ciorănescu, (*Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu), 1658—1659*, București, 1936, p. 168 și n.) crede că ar putea fi vorba de mănăstirea Stelea, ceea ce ni se pare imposibil dat fiind că fusese incendiată în anul precedent.

⁵⁶ *Seyahatname*, VIII, p. 484.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 484—485.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 485.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 484.

De aceea am socotit că nu este inutil să le supunem unei analize critice bazată pe folosirea directă a textelor ce vor apare în traducere românească în volumul VI al colecției „Călători străini despre țările române” și pe compararea lor cu informațiile cuprinse în documente, cronici și în alte relații de călătorie. Nădărdum că am putut astfel restabili sensul real al unor informații gresit înțelese datorită folosirii unor traduceri defectuoase.

Pe altă parte îmbinarea știrilor transmise de cei doi călători orientali în mod nesistematic, ne-a îngăduit să ne facem o idee ceva mai precisă a aspectului ce-l avea capitala Țării Românești cu monumentele sale mărețe — dintre cari unele au dispărut iar altele sunt în ruină — atât în epoca sa de înflorire ce coincide cu domnia lui Matei Basarab, cât și la începutul declinului său provocat de invazia distrugătoare a turcilor și tătarilor din anii 1658 și 1659 și de mutarea reședinței domnești la București (1659) din ordinul Porții.

¹⁰ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 249.